

Norskhet

Mette Løvgren

Senter for profesjonsstudier, Høgskolen i Oslo og Akershus

Mette.lovgren@hio.no

Julia Orupabo

Institutt for samfunnsforskning

Jor@samfunnsforskning.no

Nasjonale identiteter og nasjonale selvforståelser har aldri vært fastlagt og gitt. Iblant blir innholdet og grensene endret nesten umerkelig, iblant oppstår det angst, uro og konflikt som reaksjoner på forespeilet endring. Flukt og migrasjon til Europa har skapt en trang til å definere noen felles verdier, og å favne om bestemte nasjonale identiteter og symboler i europeiske samfunn. Kampen om hva som skal utgjøre norskhetens innhold og grenser, er blitt mer eksplisitt. Politikere og folk flest uttaler seg stadig om hva som er typisk norsk og hva som ikke er det, mens det har vært påfallende stille fra sosiologer og samfunnsforskere – selv om vi utvilsomt har mye å bidra med i debatten. En målsetning med dette temanummeret er derfor å presentere noe av forskningen som har befattet seg med å undersøke norskhetens mange betydninger. Er det noe som går igjen i de ulike bidragene, er det nettopp at markørene for norskhet er skiftende. I noen kontekster kan det være språk, hudfarge og smak, i andre kontekster verdier som likestilling og demokrati, i atter andre statsborgerskap og sosial klasse. Listen over norskhetmarkører kan synes uendelig. Samtidig vil vi understreke at et like viktig poeng som at norskhet kan være så mangt, er at norskhet også handler om makt. Hva er det som faller utenfor, og hvem er det som ikke blir inkludert i forståelsene av det norske? Gjennom ulike empiriske nedslagsfelt viser flere av bidragene hvordan grensene som blir etablert mellom Norges innbyggere, ikke er tilfeldige, men utgjør noen bestemte mønstre for inklusjon og eksklusjon. Spørsmålet som skal undersøkes i dette temanummeret er derfor ikke bare hvilke ulike aspekter norskhet kan romme, men også hva som faller utenfor norskhetens grenser.

Norskhet – en blindsoner i norsk sosiologi?

Vår invitasjon til dette temanummeret tok utgangspunkt i en påstand om at "norskhet" er et taust felt i norsk sosiologi. Påstanden er delvis sann, delvis usann. Ser vi til migrasjons- og innvandringsforskningen, foreligger det en god del kunnskap om norskhet. Gjennom å undersøke etniske minoriteters muligheter og opplevelse av tilhørighet, har disse studiene dokumentert hvordan norskhet kan virke ekskluderende og inkluderende innenfor ulike arenaer i det norske samfunnet. Ofte fremstår norskhet som en størrelse etniske minoriteter ikke kan gjøre krav på, eller har lik tilgang til som den etniske majoriteten. Selv om slike studier i utgangspunktet kan fortelle oss en god del om norskhet, er både grensene for tilhørighet og fordelingen av muligheter i det norske samfunnet som regel implisitt behandlet som norskhet i arbeidene. Forskjeller og likheter mellom og innad i etniske grupper er blitt dokumentert, uten at norskhet som den definerende størrelsen, er blitt gjort eksplisitt. Kanskje handler dette om at norskhet som begrep, fremstår som en uhåndterlig størrelse? Kanskje handler det om en sosiologisk (mis)oppfatning av at studier som tematiserer etnisitet og migrasjon bare kan gi relevant kunnskap om *en del* av det norske samfunnet, det vil si innvandrere? Uansett årsak kan det synes som om norskhet er en dimensjon som ikke er løftet tilstrekkelig frem i norske etnisitetsstudier. Dette er problematisk. Vi kan ikke se på avmakt uten å studere makt, og etter de fleste målestokker – sosiale, økonomiske og kulturelle – tilhører definisjonsmakten de som ubestridt kan påberope seg norskheten som sin.

Påstanden om at norskhet er en blindsoner og et taust felt i norsk sosiologisk forskning handler ikke om at sosiologer ikke studerer den etniske majoriteten. Tvert om. Majoritetsbefolkningen studeres hele tiden. Men det er få studier som eksplisitt tematiserer etnisitet og etniske grensdragninger hos majoritetsbefolkningen. Marianne Gullestad har vært en viktig inspirasjon for samfunnsvitere som ønsker å rette lupen mot den etniske majoriteten. Et sentralt argument hos Gullestad er at fraværet av majoritetsstudier og mangel på innsikt i egen kultur gjør oss mer provinsielle og etnosentriske enn vi behøver å være.¹ I boken *Det norske sett med nye øyne* (2002) viser Gullestad oss hva vi kan lære om det norske gjennom å studere forskere, journalister og politikeres offentlige utsagn om våre "nye" landsmenn og -kvinner. Gullestads kobling mellom subtile former for rasisme og norske forståelser av tilhørighet og slektskap skapte debatt. I ettertid har innsikten om at tilsynelatende hver-

dagslige og velmenende forståelser av "oss" og "dem" spiller en rolle i rasialiserende og etnifiserende prosesser, blitt mer akseptert i deler av akademien – uten at alle forskningsmiljøer dermed slutter opp om ideen om norskhet som en forskjellsmarkør og sosial kategori. For eksempel var undersøkelser av det norske samfunnet gjennom å belyse minoritets- og majoritetsrelasjoner et hovedanliggende i forskningsprosjektet *Kulturell kompleksitet i det nye Norge* (Culcom)² ved Universitetet i Oslo. For å få kunnskap om kulturell kompleksitet var ett av prosjektets formål å presisere hva det norske kan være.³ Prosjektet har resultert i en rekke ulike publikasjoner fra studenter og forskere, som antologien *Norske seksualiteter* (2009) redigert av Wencke Mühleisen og Åse Røthing. I boken utforsker bidragsyterne hvilke seksuelle idealer og praksiser som fremstår som "mer norske" enn andre. Gjennom bidragene i dette nummeret av *Sosiologi i dag* ønsker vi å legge til den kunnskapen som allerede eksisterer om norskhet og norskhetens mange betydninger. Vi skal tegne omrissene av en sosiologi om norskhet. Hva kan en slik sosiologi om norskhet handle om?

Norskhet som tilhørighet og makt

Hvordan forstå og forklare at en hijab rives av en muslimsk kvinne? Eller at det står skrevet "pakkis dra hjem" på veggen i naboblokk? Ifølge den australsk-libanesiske antropologen Ghassan Hage (2000) er begge disse handlingene et uttrykk for individers følelse av tilhørighet og makt innenfor et imaginært nasjonalt fellesskap.⁴ Forestillingen om nasjonen bygger i vår tid på et hjemlig bilde der vi kan skille mellom ulike former for tilhørighet. Å skrive "pakkis dra hjem" indikerer at noen allerede er hjemme. Og ifølge Hage er handlingen der hijaben rives av den muslimske kvinnen både et eksempel på en følelse av avmakt (aktøren må ta saken i egne hender) og en følelse av at man fortjener mer makt på samme tid. Hva har norskhet med tilhørighet og makt å gjøre?

Et utsagn om egen nasjonalitet er ifølge Hage todelt; på den ene siden betyr "jeg er norsk" at Norge tilhører meg. Utsagnet er en fornemmelse av eierskap til nasjonen og norskheten. På den andre siden betyr utsagnet at jeg tilhører Norge. Slik blir utsagnet ett utsagn om tilhørighet og fellesskap. For å ekskludere noen og noe fra norskhetens grenser må det imidlertid eksistere et senter som representerer en "ekte" tilhørighet, der de som virkelig tilhører nasjonen må vise til de rette karakteristikker og egenskaper.

I bidragene i dette temanummeret ser vi hvordan en selvfølgelig tilhørighet til norskhet gir en maktposisjon, enten det er i utformingen av evalueringskriterier for politiske representanter eller som miljøarbeidere i møte med mindreårige asylsøkere.

Gjennom ulike empiriske kontekster viser flere av bidragene hvordan den etniske majoriteten besitter definisjonsmakten når det gjelder å bestemme hvem og hva som skal utgjøre og anerkjennes som norsk. Selv om norskhetens grenser og innhold verken er fastsatt eller gitt, er det påfallende at det som regel er personer med etnisk minoritetsbakgrunn som må *gjøre* seg norske, og dermed kontinuerlig beviser at de behersker tegnene som er forbundet med norskhet. Mens personer med etnisk majoritetsbakgrunn lettere kan fremstå som en gruppe som *er* norske "naturlig" og dermed unndra seg en hver tvil om egen norskhet.

Gudmund Hernes minner oss i boken *Makt og avmakt* om at "(...) hvis interesseforholdet mellom to aktører er skjevt den ene veien, vil maktforholdet være skjevt den andre veien" (1975: 42). Interesseforholdene er skjeve mellom ulike sosiale aktører, som etniske grupper eller sosiale klasser, og maktforholdene er ikke likedelt. Kampene om nasjonal tilhørighet handler ikke bare om en kamp mellom innvandrere og nordmenn. Andre makt- og underordningsstrukturer, som sosial klasse, er også sentrale i definisjonskampene om norskhet. Forhandlinger om hva det norske skal utgjøre foregår innad i majoritetsbefolkningen; for eksempel mellom personer med lav utdanning og lav sosioøkonomisk status, og den velutdannede middelklassen. En person fra middelklassen kan ha egne, klassespesifikke norskhetsprosjekter, som ikke blir utformet i dialog med andre sosiale grupper som også bekjenner seg som norske.

For å komplisere bildet ytterligere, *er* ikke norskhet. Man fødes ikke som norsk da norskhet "gjøres" gjennom sosiale relasjoner. Som vi ser av artiklene i dette nummeret, er likestilling ett kjennetegn ved norskhet, mens alkoholkonsum og religion også kan være slike kjennetegn. Artiklene i dette nummeret viser oss mangfoldet i arenaer hvor norskheten blir søkt definert, som i bevaringen av kulturminner eller i formuleringen av egen identitet – eller forvirringen som oppstår når innholdet i norskheten ikke lenger blir selvfølgelig forstått.

Vi avslutter denne delen av innledningen med å peke til norskhetens potensiale, slik artikkelforfatterne i dette nummeret viser oss det: Når norskhet ikke fremstår som noe man fødes som, men som noe man kan tilegne seg, ligger

det et potensiale for åpenhet og inkludering i det norske. Når norskhet, som artiklene her viser, er noe man kan ha og gjøre, i større eller mindre grad, blir norskheten bevegelig. Og en bevegelig norskhet kan være en inkluderende norskhet.

Om artikkelbidragene

Hvite person, hvor går du? Om forskerposisjon og norskhet av Anne Birgitte Leseth åpner dette nummeret med å beskrive hvordan den etniske posisjonen kjennes – *når opplevelsen er ny*. Leseth viser hvordan norskhet, men også hvithet, går fra å være usynlige størrelser til synlige, gjennom å analysere sine erfaringer som hvit, norsk mosjonist i Tanzania. Omgivelsenes reaksjoner på hennes kropps bevegelser og medbrakte norske idrettsideologi blir grunnlag for refleksjoner rundt egen posisjon som forsker.

Med tiden som analytisk dimensjon viser Wera Grahm i artikkelen *Interseksjonella konstruksjoner av norskhet i nutida kulturminnesförvaltning* hvordan arbeidet med å konstruere norskhet pågår i sparring med fortidens levninger. Fortidens aktører *er* ikke, viser Grahm oss, de skapes og gjenskapes. Noen aktører fremheves, andre glemmes bort, alt ettersom hva og hvem som oppfattes som verneverdig i historien om Norge og norskhet. Grahm argumenterer for at nåtidens kulturminneforvaring neglisjerer kvinner og arbeiderklassen – det er den hvite middelklasse mannen som utgjør det historiske bildet av den norske nasjonen og nasjonsbyggingen. Gjennom å peke på skjeve og nåtidige fremstillinger utfordrer Grahm en utbredt forståelse av Norge som en egalitær nasjon hvor likhet har erstattet tidligere tiders ulikhet.

I artikkelen *De norske har det mer i seg. Norsk kjønnslikestilling i skolen* viser Åse Røthing hvordan norskhet bidrar til å fremheve likhet og underkommunisere forskjellighet i majoritetens selvforståelse. Kjønnslikestilling artikulert som en norsk egenskap, blir i Røthings artikkel et uttrykk for et maktspråk som løfter det norske og norskhet opp og frem, mens andre sosiale grupper blir skjøvet i bakgrunnen med sine "(...)problematiske normer og praksiser." Røthing argumenterer for at eksisterende kritikkverdige makt- og diskrimineringsforhold i samfunnet blir usynliggjort når "mangel på likestilling" forvises til kulturelle og religiøse felt som befolkes av etniske minoriteter.

Betydningen av kjønnslikestilling som en sentral markør for norskhet, er også tydelig i Liv Mette Guldbrandsen og Marita Østerengs artikkel *Barne -*

vernets omsorgssentre for enslige, mindreårige asylsøkere: En arena for konstituering og formidling av norskhet. Omsorgssentrene er enslige mindreårige asylsøkeres første stoppested på vei inn i det norske samfunnet, og er derfor en godt egnet arena for utforskning av utforming og praktisering av norskhet. Gulbrandsen og Østereng viser hvordan omsorgsarbeiderne presenterer en idealisert "likestilling" som et nødvendig og sentralt element i "norskhet", samtidig som deres praksiser og tale viser at både likestilling og norskhet har et vagt og varierende innhold i møtene mellom barna og omsorgspersonene.

I artikkelen *"Hun oppfattes sikkert veldig som norsk" – etniske minoriteter i norske kommunestyre* undersøker Beret Bråten hvilke kvaliteter som skal til for å kvalifisere og avansere på partiers valglistor før et kommunevalg, når kandidaten har etnisk minoritetsbakgrunn. Bråten viser hvordan norskhet kan forstås som en viljeshandling og ressurs, gjennom forventningen til at etniske minoriteter må "gjøre seg norske" for å bli ansett som aktuelle kandidater. Den som har gjort nordmann ut av seg, fremstår som sosial kjent, noe som vil ufarliggjøre en minoritetsstatus som umiddelbart kan fremstå som sosialt fremmed og derav uegnet som folkevalgt.

Brit Lynnebakke og Katrine Fangen undersøker norskhet som en form for gruppefølelse i artikkelen *Tre oppfatninger av norskhet: Opphav, kulturell praksis og statsborgerskap*. Gjennom kvalitative intervjuer med unge personer med innvandrerbakgrunn får vi et innblikk i hvilke representasjoner av norskhet som er tilgjengelige for etniske minoriteter i Norge. Norskhet er en størrelse som kan tematiseres på forskjellige måter, og som åpner opp for ulike grader av inkludering, tilhørighet og deltagelse for etniske minoriteter. Lynnebakke og Fangen får frem spenningsforholdet mellom de unges ønsker og selvidentifisering som norsk på den ene siden, og majoritetssamfunnets tilskrivninger av norskhet og ekskludering på den andre siden.

Artikkelen *Hvorfor en sosiologi om norskhet må holde norskheter fra hverandre* avslutter dette temanummeret om norskhet. I denne artikkelen analyserer Anders Vassenden empiri fra to ulike kvalitative studier; en om majoritetsnordmenn i multi-etniske boområder, og en om religion blant etniske minoriteter på Grønland. Parallelt med Vassendens analyse av sine informanternes etniske grensdragninger tilbyr han et analytisk rammeverk for fremtidig forskning. Vassenden argumenterer i sitt bidrag for at norskhetens mange betydninger har ulike grader av bevegelighet, og at disse betydningene derfor må holdes fra hverandre. I tråd med Fredrik Barth argumenterer Vassenden for at etniske grenser og kategorier er tregere strukturer enn den

kulturelle meningen de etniske kategoriene og grensene kan inneholde. Selv om de kulturelle meningene ved norskhet kan skifte, trenger ikke forestillingen om at det eksisterer etniske grenser mellom "oss" og "dem", "norske" og "ikke-norske" opphøre.

God lesning!

Noter

1. Marianne E. Lien (2009) "Minibiografi – Speilbilder av det norske. Arven etter Marianne Gullestad". I Prosa 03/09
2. Et satsningsområde ved Universitetet i Oslo fra 2004 til 2010, ledet av Thomas Hyland Eriksen.
3. Intervju med Thomas Hyland Eriksen i Appolon Forskningsmagasin fra universitetet i Oslo 2004/3
4. Ghassan Hages analyse er av det australske samfunnet. Redaktørene benytter Hages analytiske verktøy på Norge og det norske.

Referanser

- Gullestad, Marianne. 2002: *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hage, Ghassan. 2000: *White Nation: Fantasies of white supremacy in a multi-cultural society*. Australia: Pluto Press
- Hernes, Gudmun. 1975: *Makt og avmakt*. Oslo: Universitetsforlaget
- Mühleisen, Wencke og Røthing Åse. 2009: *Norske seksualiteter*. Oslo: Cappelen Dam Akademisk

Invitasjoner

På side 4, 12, 34 og 190 i dette nummeret finner du invitasjoner til temaer som: barnevern, selvmord, hygiene og kausalitet.

Invitasjon til temanummer om Selvmord

Å ta sitt eget liv er en ensom handling, skriver Emile Durkheim, men det er samfunnet, fortsetter han, som lærer oss religionen, politikken og moralen som styrer våre handlinger – også selvmordshandlinger. Durkheims klassiske studie av selvmordsrater i ulike europeiske land fester selvmordet inn i et samfunns sosiale vev. Richard Wilkinson og Kate Pickett skriver i boken *The Spirit Level* (2010) at selvmord er det eneste sosiale fenomenet de finner som er vanligere i mer egalitære land, og:

”(..) suicide is often inversely related to homicide. There seems to be something in the psychological cliché that anger sometimes goes in and sometimes goes out(..)”

Forskning om selvmord blir i dag dominert av studier som behandler selvmord som et patologisk fenomen. I dette temanummeret ønsker vi å sette fokuset på selvmord som en sosial handling. Vi ønsker artikler som tematiserer selvmord som et resultat av kultur, sosiale normer og knyttet til sosiale strukturer.

Send inn et **sammendrag** på 1–2 A4 sider innen **1. november 2011**. På bakgrunn av innsendte sammendrag velger redaksjonen hvilke som vil bli oppfordret til å sende inn et artikkelutkast. Dette artikkelutkastet vil så bli gjenstand for fagfelleevaluering.

Sammendrag sendes til temaredaktør Mette Løvgren (mette.lovgren@hio.no).

Frist for innsending av ferdigstilt artikkel 1. juni 2012

Utgivelse av temanummer desember 2012